

A POETIKA ÚTJA ÉS CZÉLJA. *)

Mi a poetika czélja, s melyik az az út, a mely legegynesebben és legbiztosabban vezetí czéljához? Ez a legelső kérdés, melyre választ kell adnom.

Mint minden tudomány, a poetika is törvényeket keres, igyekszik kifejtteni, megállapítani, bizonyítani és rendszerbe foglalni. Vizsgálatai és ezekre alapítandó tanai az emberi szellem életének és munkásságának bizonyos körére vonatkoznak. Ez a kör pedig az emberi érzés és képzelet közös, együttes nyilatkozásának területe. De, ha egyelőre nem törekszem is szabatosabb meghatározásra, nyilván szükséges e kört még valamivel szűkebbre vonnom. Azt mondhatom: *az emberi érzés és képzelet nyilatkozása*, képzeteknek és gondolatoknak, ezek kisebb vagy nagyobb csoportjának nyelvbeli kifejezése által, melynek közvetlen és fő czélja: ismét az emberi érzés és képzelet elevenítő, jól eső foglalkoztatása. Ezen a körön, ha kívül marad is egy és más, a mit versnek *látunk*, bizonyára beleesik mindaz, a mit költeménynek nevezhetünk. A legkisebb népdalnak, mely a legegyszerűbb érzést egyetlen, egyszerű képzetel fejezi ki, a messzire elkerült legény hazavágya a keleten ragyogó csillaghoz sóhajtva tör elő, ennek a kis dalnak ép úgy helye van benne, mint annak a rengeteg költeménynek, mely mint egységes alkotás, az érzésnek és képzeletnek a költői irodalomban kétségkívül legnagyobb változatosságát és gazdagságát fejezi ki: Dante *Isteni színjáték*ának.

Világunknak ez a gazdag köre az, melylyel önök előtt foglalkozni fogok. Miképen és mi czélból? Nem bölcséleti esz-

*) Bevezető előadás a poetikába.

mékből és tételekből indulva ki, a belőlők szülemelő fogalmakhoz és hozzájuk vezető következtetésekhez ragaszkodva igyekszem, minél szigorúbb szabályoknak, minél szövevényesebb rendszerét szerkeszteni meg, hogy a költészet fejlődésének reájok vonjam azokat a jelenségeit, a melyek éppen alkalmasoknak mutatkoznak, s mellőzzem vagy éppen elítéljem azokat, a melyek nem. A mi célunkhoz nem így jutunk el legbiztosabban. Nem is úgy, ha egy kor múltó divatának hódolva, vagy talán mélyebb, de se egyetemes, se változatlan okokon nem nyugvó ízlés-áramlatainak, nézeteinek alapján próbálnánk rendszert alkotni és ebben mértéket szerezni más idők és országok költői alkotásainak megbecsülésére, bizonyítgatván nem azt, hogy: íme, a miből tanainkat elvontuk, az a nekünk legmegfelelőbb költészet, hanem azt, hogy: ez az igazi költészet. Az elvont tételek s bizonyos kor és nép költői termékei által vezérelt kutatás mindjárt kiindulásában többé-kevésbbé híjával van annak az elfogulatlanságnak, mely a tényekben rejlő igazi törvényszerűség föl ismerésének egyik legkiválóbb biztosítója.

A tények: ezek, a mikre és a mikből építünk. Körük hosszú fejlődés eredményeül áll előttünk, melynek kezdetéről csak hasonlóságok, következtetések útján mondhatunk valamit. Az meg, a mi megvan, a mi vizsgálódásunk anyagául kínálkozik, gazdagságában alig tekinthető át. Legelől történeti és néprajzi adatok kínálkoznak, melyek a költészetet illetik; azután eredeti szövegökben elveszett s tartalmuk szerint is elfeledett költemények tárgyának megjelölései (mint a nép ajkán: a Debreczenbe bekukkanó *Bolond Istók* és számtalan közmondásunk, Tinódi *Zsigmond-krónikájában* a poklokat járó Tar Lőrincz, vagy nem ismert darabokról fönmaradt színlapok), olykor tartalmuknak kivonatos vagy átalakított, megtoldott vagy megcsonkított följegyzései, (mint nemzeti mondáink a Névtelen és Turóczy krónikaiban, nyomuk veszett színművek cselekvényének ismertetései), másszor hosszabb vagy rövidebb töredékek belőlők, (mint a Kis Károly haláláról szóló ének maradványa vagy Lengyel László népeinek dala); azután az, akár élő szóval föntartott, akár írva vagy nyomtatva maradt költemények roppant tömege. Nem maradhatnak figyelmen kívül az elméleti, kritikai munkák sem, melyek mindezekre vonatkoznak. Mindebben a tárgyak és formák rendkívüli sokasága, egymástól többé-kevésbbé eltérő változatai, összeolvadása és

elkülönülése, elenyészése és újra támadása: a legegyszerűbbtől, melynek hatását s e szerint értékét a még csak gagyogó gyermek mosolylyal fejezi ki, a sokszorosán összetettig, melynek belső és külső szövedékét csak éles és tanult szem ismeri föl.

Az ember valója az, melyből ez a fejlődés kiindul, s a mely minden fokán, valamennyi változatában, összes termékeiben magát kifejezi. Nyilatkozik egyenesen vagy elburkoltan, hívebben vagy homályosabban, egyenes szóval vagy képekben vagy beszédekben vagy cselekvényekben, egyszerűbb vagy cizomásabb alakban. De ez a nyilatkozása, ez a törekvése saját magának kifejezésére: tárgy és alak tekintetében sok mindenféle hatásnak volt és van kitéve. Mindenek előtt a külső természet hatásainak, melyek érzésünk és képzeletünk fejlődésének más-más színeket, más-más jellemző vonásokat, más-más hajlamokat kölcsönzenek: éjszak köde, dél napja, a tenger zúgása, bérczek és erdők rengetegei, a puszták végtelene mind befolyással vannak az ember lelki világának fejlesztésére. Az epikai dálnak balladává és románczczá ágazása legvilágosabban mutat e hatásokra. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az emberi élet viszonyainak, módjainak, állapotainak, foglalkozásainak, viszontagságainak, egész menetének befolyását, mely a különböző faji tulajdonságokhoz s a külső természetnek eltérő, sokszor ellentétes sajátosságaihoz képest, másnak és másnak mutatkozik. A költészet motívumai és formái abban az arányban gazdagszanak, a mint a művelődés emelkedik, az állami és társadalmi szervezet tágul és gyarapodik, az életviszonyok bonyolultabbakká lesznek. Azután az egész erkölcsi élet hatása: az erkölcsi, vallási, politikai, társadalmi nézetek, meggyőződések, rendszerek, alakulások: mindez a tárgyalás alá vett körre, a költészet körére nézve kiváló fontosságú. Így a magyar költészetnek nem csak tartalmára, hanem formáira is rendkívüli fontosságú volt az a politikai átalakulás, mely a negyvenes években régi rendi alkotmányunkat democratiaivá változtatta. A nép egész külső és belső világa, a politikai viszonyoknál fogva, egyszerre általános érdeklődés tárgyává lett. Ennek eredménye nem csak egyeseknek, Petőfinek, Aranynek, Tompának sajátos költészete, hanem bizonyos tárgyak és formák, melyekkel az egész magyar költészet gazdagodott: a régi tárgyaknak és formáknak műköltészetünk szervezetébe való illeszkedése.

Végül legalább is hasonló figyelmet igényel a nagy egyéniségek egyéni sajátosságainak hatása, melynek nyomát jelentőségek mértékével arányban álló ideig, rendesen magán viseli az életnek az a köre, melyben működtek.

Azt hiszem, nem lesz önöknek semmi kétségek a felől, hogy mind e tényezők hatása meglátszik, kimutatható a költészet egész körén, ennek minden pontján, összes tartalmi és alaki mozzanatain. A jelenségek, melyek előttünk állanak, rájuk utalnak, mint keletkezésök és alakulásuk magyarázóira, épen úgy, miként a virág a magra, melyből lett, a földre, melyben kicsírázott, az öntöző kézre, mely táplálta, a törzsébe oltott szemre, mely által nemesedett, az égre, mely alatt kinyílt. Mindezek közelebb visznek azon rejtelmes, utolsó erő sejtelméhez, ha talán nem is tiszta megértéséhez, mely benne kifejezésre jut.

A költészet fejlődésének egyes jelenségeiben e szülő, érlelő, alakító hatások összeműködésének eredményeit látván, mintegy föl vagyunk híva azon *törvények* keresésére, melyek a fejlődésben érvényesülnek. Melyek pontosan a közreható tényezők? Milyen módon és milyen mértékben hatnak egyenként és összevéve? Hogyan alakul, különböző erejöknel és természetöknél fogva, együttes hatásuk? Miben és hogyan mutatkozik ez a költészet tárgyai és alakjai tekintetében? Miben és hogyan az egyes költői művek hatására, ennek kiterjedésére és időtartamára nézve? E kérdések körül való vizsgálatok, még ha matematikai bizonyosságú eredményekre nem vezetnek is, mindenesetre közelebb visznek a költészet lényegének és formáinak megismeréséhez. Közelebb visznek azon okok megértéséhez, melyekből különböző időkben az emberi szellem vonzódása következett más-más költői tárgyakhoz vagy tárgycsoportokhoz, a tárgyaknak ilyen vagy amolyan fölfogása, ilyen vagy amolyan alakba öntése, nyelvbeli kifejezésöknek ilyen vagy amolyan jelleme; egy-egy új műformának a költészet szervezetébe illeszkedése, alakulása, enyészete, fölújulása, költői művek hosszabb vagy rövidebb élete, hatásuk állandósága vagy változásai.

Hogy erre az eredményre jussunk, vagy legalább ezt az eredményt megközelítsük, természetesen nagyon fontos, hogy milyen utat választunk. Legegyszerűbb s legbiztosabbnak látszik a nyelvész útja, ki a bonyolult nyelvjelenségek magyará-

zatára megy visszafelé a történeti fejlődés útján egészen addig, a míg ráborúl a homály s tapogatóznia sem lehet többé; a található legrégibb, legegyszerűbb alakok vizsgálatával, ezek fejlődésének nyomon kísérésével, a módosító elemek származásának kipuhatolásával, a rokon jelenségek csoportosításával és egybevetésével emelkedik a törvények kimutatásához. Ez a *történeti módszer* bennünket is a költészet jellemző jelenségeire utal, a költői tárgyak és formák fejlődésének során és fonalán. Erre nézve szüksége lenne a poetikának, alapúl, egy olyan tudományra, a mely még nincs meg: az összehasonlító irodalomtörténet tudományára. Némiképpen előmunkálatokat találunk rá Carriere Mórícztörténetének második kiadásában,*) hol az egyes költői ágak vagy inkább tárgyak fejlődésének, fölfogásainak és alakításainak összehasonlító tárgyalása útmutatásokkal és alapvonalaiban van megkísérelve; továbbá De Gubernatis Angelónak olasz nyelven írt nagy egyetemes költésztörténetében, mely anyagának műfajok szerint való berendezése és gazdag példatára által lehet segítségére a történeti módszerű poetikának.***) Ez eljárás a költésztörténet tényeiből és jelenségeiből indul ki s fejtegetéseiben fejlődésök-höz ragaszkodik biztos alapúl. Ezekből vonja ki esetleges tanulságait s bizonyosságokért, ellenpróba gyanánt, ismét ezekhez fordul kérdéseivel.

Legelső állomásunk kétségkívül a költészetnek legősibb, legegyszerűbb jelenségeinél lesz, azok között, melyek a költészetben önkénytelenül kifejezésre jutó lelki mozzanatot legtisztábban mutatják, a legegyszerűbb s ennél fogva legerősebb természeti és társadalmi viszonyok hatása alatt: más szóval a költészetet születésének természetes meztelenségében. De a művelt népek szellemi élete folyamán visszafelé haladván, még e ponttól nagyon távol útunkat állja a régiség sötéte; ahhoz az analógiához kell segítségért folyamodnunk, melynek hasznára és szükségére már Thukydides ráutalt: a fejletlenül maradt népek jelen viszonyaiból vonnunk következtetést a

*) *Die Poesie. Ihr Wesen und ihre Formen, mit Grundzügen der vergleichenden Literaturgeschichte.* Von M. Carriere. Zweite, umgearbeitete Auflage. Leipzig, Brockhaus, 1884.

**) *Storia universale della letteratura.* P. Angelo De Gubernatis. 18 kötet. Milanó, 1883—84.

fejletteknek hajdani állapotaira. A vad népek szellemi életének egyszerű nyilvánulásai sejtetik, sőt magyarázzák a műveltekeit, mikor még ezek is vadak voltak. Azután, a mint az ember szellemi látköre tágul, külső és belső életviszonyai egyre bonyolódottabbak és szövevényesebbek lesznek, változó természeti és erkölcsi hatások alá kerül: a főntebb vázlatosan említett befolyások alatt vizsgálni fogjuk, milyen fejlődést, elágazást, alakulást vesz a költészet. E vizsgálatok során, mintegy pihenőként útunkban, melyek a legérdekesebb és tanulságosabb kilátásokat nyitják meg előttünk, a költészetnek nevezetes, jellemző, úgynevezett maradandó alkotásaihoz fogunk jutni, melyekhez útunk további folytatása közben újra meg újra vissza is kell téregetnünk. Alakiségükben, de még tárgyuk fölfogásában is, ezeket sem fogjuk menteknek találni a változó körülmények befolyásától, melyeket főntebb érintettünk; de úgy látszik: oly kiváló módon és mértékben fejezték ki azt, a mi általában minden költészetnek s különösen az ő nemökbeli költészetnek lényege, hogy ebbeli erejőknél fogva sikeresen küzdenek meg a változott körülményekkel, melyek fölfogás és alak tekintetében a költészetet utánok mássá és ismét mássá formálták át. Gondoljunk csak arra, hogy Homért ma is élvezi minden művelt olvasó, pedig a kerek világon egyetlen ember nem beszéli többé nyelvét s egyetlen ember sem hisz isteneiben. Nemcsak, mint olvasó, nemcsak, mint a szép költemények kedvelője, az emberi génusz csodálója mondtam kiválóan fontosnak az ilyenmű alkotásokat, hanem mint a költészet törvényeinek nyomozója is. Mert mikor azt vizsgáljuk: miért hatottak e munkák tovább, mint mások; miféle erőnél fogva tartották fenn magokat azon költemények roppant tömegének már élettelen rétegei fölött, melyeket az ő koruk óta annyiszor változott divat, ízlés, vallásos és erkölcsi fölfogás, politikai viharok eltemettek; miért és mennyiben élnek, Homér, Dante és Shakespere ma is? — mikor ezekre a kérdésekre igyekszünk feleletet adni, voltaképen a *költészet állandó törvényeit* kutatjuk. Keressük a tulajdonságokat, melyek a kiválóan költői munkák hatását megalapítják, biztosítják, állandóvá és maradandóvá teszik. Keressük, mi bennök a kiválóan költői; általánosítva: mi a kiválóan költői?

Már csak abból a célból is, hogy ezekhez az állandó törvényekhez juthassunk, meg kell ismerkednünk a *fejlődés törvé-*

nyelvel is. Azokat nevezhetjük így, melyek nem a költészet lényegére vonatkoznak, hanem a költői tehetség nyilatkozását bizonyos befolyások alatt szükségszerűleg irányozzák, megszabják, ilyen vagy amolyan útra vezetik. Ezek a törvények bizonyos tárgyak iránti hajlamban, a fölfogásnak, jellemzésnek, alakításnak, verselésnek, kifejezésnek, korok és népek szerint többé-kevésbé különböző módjaiban érvényesülnek. Ezek világosítanak föl bennünket a költészet ágakra oszlásának, mind tovább és tovább tagolódásának oka és jelentősége felől, ezek az egyes ágak jellemző és jelentéktelen sajátosságairól. A költészetet előfának mutatják, mely egy magból csírázik, egy gyökérből tör föl és táplálkozik, azután elágazik, az ágak ismét hajtásokat eresztenek és így tovább. A fejlődés törvényei által ismerjük meg mélyében a költészet egész szervezetének kialakulását és belső életét. Átalok azon módokat és formákat, melyekben az emberi érzés és képzelet költői kifejezésre jut. Még pedig kétségtelennek tartom, hogy minderre nézve annál tisztább belátáshoz jutunk, minél kevésbé keresünk oly módokat és formákat, melyeket minden részletökben, minden egyes sajátosságukban tökéleteseknek, mintaszerűeknek, változás alá nem vetett érvényűeknek tarthassunk és hirdethessünk. Ez a nézetem egyáltalában nincs ellenmondásban azzal, a mit fontosabb a maradandó művekről és állandó törvényekről mondtam. A görög költői fölfogást és drámai formát nem ítéltetjük el a shakspereinek alapján és viszont; egyiket sem állíthatjuk föl minden vonásában örök kánonúl. De a költészet lényeges törvényeinek érvényesülését, ennek mértékét és fokát, melyen az egyéni génusz mutatja, egyikről a másakra vonatkozva is, bátran és tanúságosan vizsgálhatjuk. Az eljárásnak ez a módja némileg megfelel annak, a melylyel tudományunk atyja, Aristoteles a költészet tudományos tárgyalását megkezdte. A fősúlyt a költészet fejlődésének ismertetésére, ennek lélektani és történeti megvilágítására fekteti, az adatok nyomozására, melyek az ember lelki világának sajátos mozzanataira utalnak s a költészetnek és egyes alakjainak fejlődésére nézve fontosak. Elmondja nézetét a költészet eredetéről, a hősi dalok és jambikus gúnyversek elkülönüléséről, a dráma alakulásáról a dithyrambusokból és fallosz-énekekből, a szomorújáték forrásairól, tárgyairól, változatairól és legnevezetesebb képviselőiről; vitatja ugyan egyik műfaj elsőségét a másik

fölött, súlyt is helyez alakjaiknak egy-egy lényegtelen vonására; de részletes tárgyalása folyamán (Hunfalvy fordításában V. fejezet, Gerébnél IV.) a következő érdekes nyilatkozatot is olvashatjuk: «Annak vizsgálata, hogy a tragédia és egyes ágai, akár magokat, akár színi előadásukat tekintve, immár teljesen kielégítők-e, nem tartozik ide». Más szóval ő is arra a gondolatra jut, hogy teljesen kifejlődött tökéletességű módot és alapot a költészet fejlődésében nem kell keresnünk, ha igazi, helyes ismeretekre törekszünk. Alantabb pedig (XXVI. fejezet) ezt írja: «A költészetben és politikában nem egy a helyesség».

A fejlődés törvényei, melyeket Arisztoteles is buzgón nyomoz, ezeknek kihüvelykezése tesznek csak képessé bennünket az állandó törvények fölismerésére. Egymástól lényegesen különböznek; nem szabad összevétenünk őket. Amazok más-más körülmények között más-más eredményekre mutatnak; emezek mindig egyre: igazi költészetre. Amazok a befolyások különbözőségéhez képest a költészet alakításában érvényesülnek, emezek a költemények értékének nagyságában és hatásának állandóságában. Röviden: az állandó törvények a költésnek maradandó, a fejlődésiek pedig változó elemeiben nyilatkoznak. Tiszta elválasztásuk megóv bennünket a csalódástól, hogy állandó törvényül állítsunk föl olyasmit, a miben csak változásnak alávetett hatás nyilatkozik. Egy közeli példa, melyet önök mindnyájan ismernek, könnyen megvilágíthatja a különbséget. Garay balladájának nemcsak előadásán, hanem alakításán, szónokilag kifejtő módján és szónoki hatásokat kereső nyelvén félreismerhetetlenül meglátszik korának bélyege, mely a magyar szónoklatnak igazi virágkora volt s a szónoki formák kultuszát az ország ötvenkét zöld asztala mellől terjesztette. Aranynál a ballada formája átalakul, még pedig nem egyedül az ő egyéni szellemének kohójában és tanulmányai érlelő melegén, melyek őt a skót és székesballadák ismeretére vezették, hanem részben a korviszonyok következtében. Az új műforma születésének vagy magyar irodalmi polgáriasításának kora a forradalom utáni idők, melyek tele voltak keservvel, kétséggel, sötét képzetekkel; a közelmúlt gyászát és dicsőségét, valamint az akkori jelen erőszakos rémtetteit csak félszavakban, czélzásokban emlegethették; a szónoklat el volt némúlva. Arany igazában a forradalom után (1853—56.) kezdett balladákat írni s e viszonyok

nyoma megvan az ő balladájának fölfogásában és alakjában, egész stíljében. Igaz ugyan, hogy mikor 1860 után országszerte újból megeredt a szónoklatok árja, bár a negyvenes évekétől eltérő jellemmel, új költészetünk balladája akkor is egészen Arany nyomában maradt. Hát az új szónoki kor más hatást szült volna, mint a régi? Hol van itt a törvény, melyet emlegetek? Meg van. A politikai életnek ezt a hatását, mely a harminczas és negyvenes évekénél különben is sokkal gyöngébb, legyőzte Arany költészetének s a kritikának hatása. A ballada formáinak e változásában a korszerűség törvénye, egy *fejlődési törvény* nyilatkozik, mely óvatosakká tehet bennünket abban, hogy legnagyobb csodálatunk mellett is Arany iránt, az ő balladáját az egyedül igazi balladának nevezzük. A mint Greguss erre mutatott ilyen értelemben, épen úgy mutatott a negyvenes években Tatay István a Garay-féle; a jövőben ki tudja, ki és mire fog még mutatni. De mindnyájan meg fognak egyezni abban, hogy Garay jobb balladáiban, és sokkal magasabb fokon Aranyéiban, az emberi szenvedélyeknek eleven és jellemző rajzát látjuk, melynél fogva a változott viszonyok ellenére ma is gyönyörködve olvassuk *Kontot* s valószínűleg még sokáig elragadtatva fogják olvasni a *Szondi két apródját*. Ebben már a költészetnek egy állandó törvénye érvényesül.

A poetika végső célja ezeknek az állandó törvényeknek megkeresése és formulázása. Arra törekszik, hogy a fejlődési törvények uralkodása alatt keletkezett műfajoknak, ezek elágazásainak és összeségének lényeges sajátságait mutathassa ki. Igyekszik megjelölni költői művek hatásának azt a közös alapját, mely kor- és népszerű elemeik mellett, vagy immár kor- és népszerűtlen elemeik ellenére, maradandóságukat biztosítja. Nem ismerünk, a remekek között sem, egyetlen költői alkotást, mely valamennyi, tartalmi és alaki vonásában csupa egyetemes és változatlan hatások terméke lenne; nem kereshetünk és állíthatunk föl ennél fogva minden részletökben örök mintákat sem. De nyomoznunk kell a változó jelenségekben, az egész költészetre s talán az egyes, főbb műfajokra nézve is, azt a közös lényegyet, melyet a benyomás közössége bizonyít, noha mindig, minden körülmények között változó módon és változó alakban jut is kifejezésre. Bizonyára a homéri époszoknak is van belső közössége valamely kis nép-
énekekkel; de miben, mikor térre és időre nézve oly távol esnek

egymástól? Viszont ki nem látja a különbséget az *Iliász* és a *Megszabadított Jeruzsálem* között, jól lehet egyazon műfaj termékei? Szépen és helyesen mondja erre nézve Erdélyi János: «A különbséget sokszor csak a vak nem látja; de az egységet épszemű sem mindig». Scherer Vilmosnak philologiai módszerrel tervezett, de csak vázlatban maradt poetikája,*) mely sok készültség mellett mindenesetre még több eszméltetőt és útbaigazítót tartalmaz, reform-irányában épen az állandó törvények kérdésére alig vet ügyet. Főczélnak mindig az anyag pontos összegyűjtését s leírását tekinti: tudományát a költészet leíró természetrajzának. Bármily fontosnak tartom kezdeményezését, főkép Grimm Jakab nyelvtörténeti módszereinek alkalmazása tekintetében; s bármennyire elismerem az anyag egybegyűjtésének, rendezésének, leírásának kiváló fontosságát: nem nyughatnám bele a föladatnak s az útnak általa adott, kissé homályos meghatározásába. A pusztá leírásnál és rendezésnél philosophiai tudomány nem állapodhatik meg, nem a poetika sem, mely a költészet bölcselése.

Az új út és mód tekintetében, melylyel föladatunkat legalább megközelíteni reméljük, ha irodalmi kapcsolatokat és előzményeket keresünk, saját æsthetikai irodalmunkban Erdélyi Jánosra kell visszamennünk. Ő harczott kiválóan éles észszel, gazdag tudással és elvi meggyőződésből, — nem, ő harczott majdnem egyedül az æsthetikai dogmatismusnak azon zárt rendszerei ellen, melyek korábbi és egykorú irodalmi kritikánkban uralkodtak, valamely külön idő, külön nép, külön ember alkotásaiban többé vagy kevésbé elfogúlva. *Kisebb prózáinak* 1865-ben megjelent két kötetes gyűjteményében s *Pályák és pálmák* cím alatt 1886-ban kiadott irodalomtörténeti és kritikai értekezéseiben sok rokon gondolatot fognak önök találni, melyeket itt futólag érintettem. Méltán tekinthetjük és nevezhetjük őt nálunk a történeti fölfogású és módszerű költészet-philosophia vagy poetika atyjának. Nem annyira azért, sőt kevésbé azért, mivel a népköltés tudományos búvárlatának ő az első és legkiválóbb képviselője irodalmunkban, hanem inkább amaz új irodalomtörténeti és poetikai fölfogásnak elvi kifejtéséért, melyet legrészletesebben és behatóbban az *Egy századnegyed a magyar szépirodalomból* című

*) *Poetik.* Von Wilh. Scherer. Berlini, 1888.

értekezésében magyarázott s gyakorlatilag összes dolgozataiban alkalmazott. Nem akar egyik nemzet fejlődéséről a másakra varrni hímét. Nem lát abban «észileg kielégítőt», hogy bármely nép és kor költészete, akár a görögé is, egyedül tekintessék valódi költészetnek. Elutasítja magától a gondolatot, hogy «az egymásután következők rendit szabogassa; a költészet fajait külön választva méltányolja; egyiket egyik, másikat más idő számára kikösse, lefoglalja; a köröket egymásból kizárja vagy egymással szemben állítsa; holott minden irodalmi, bevégezettnek látszó korszak, melyet meg tudunk különböztetni, csak az előbbieket gyümölcse s az utóbbiak magva». Íme, Dante nem írt se lyrát, se époszt, hanem költészetet, mégis: «Nem a különbség első, hanem a fogalom».

Mind érdekes és tanulságos gondolatok; de Erdélyi fölfogása mégis kiegészítést és tovább fejtést igényel. Az irodalom fejlődését ő majdnem csak az irodalmi hatások figyelembe vételével tekintette és magyarázta, a többire pedig vagy épen nem, vagy csak mellékesen vonatkozott. Nem kis jelentőségű lépés a merev dogmatismusból kifelé, különösen ha meggondoljuk, hogy Toldy Ferencz, noha inkább történetíró volt s a «magyar ész» minden jelentősebb nyilatkozata elragadta: történeti tárgyalása és lelkes elismerései során mégis csak befelé haladt a Kazinczy-féle idealismus, «a legfőbb szép» rendszerébe, melyből munkássága legutolsó szakában sem jutott ki, legföljebb kénytelen-kelletlen kitekintgetett. Ily viszonyok között s akkor, midőn egy újabb poetikai dogmatismus jelei mutatkoztak, a Toldytól különböző alapon és iránynyal s vele összetűzve: mondom, nevezetes lépés volt Erdélyié, de nem az utolsó, a mint kétségtől nem az a mienk s nem lesz az az utánunk következőké sem.

A költői fejlődés törvényei más, az irodalmi életen kívül álló erők által is érvényesülvén, megértésök szükségessé teszi ezeknek figyelembe vételét és magyarázatát is. E tekintetben úttörő jelentőségű Gyulai Pál irodalomtörténeti és kritikai munkássága. A költők pályájának és egyes műveinek benső kapcsolatát korukkal, ennek politikai és társadalmi életével s az irodalmi hagyománnyal nálunk ő mutatja föl először éles szemmel és művészi kézzel *Vörösmartyban* és *Katonában*. Mindennek fontosságát alig szükséges bővebben fejtegetnem. A francia classicismus műformáinak minden egyes sajátjá-

gukban való kiképződését nem érthetjük magából Aristotelesből, se a renaissanceból, se a régibb francia irodalom hagyományából, nem, ezekből összevéve sem; meg kell tekintenünk a gall szellem uralkodó vonásait: a szabadságot, elemző képességét és elmésségét s talán még messzebb, ezek a forrásait; tekintenünk a Lajosok korának politikai életét, mely a szabadságnak semmiféle formájára nézve nem volt kedvező s a hódolat kultuszát fejlesztette ki; tekintenünk az idők társadalmi szokásait, nézeteit és divatát, mely irtózott a közönségestől s mozdulatokban, ruhában és beszédben mindek előtt kényes és finom volt. Még tovább is vizsgálódhatnánk, hogy mi minden hatott össze, milyen erők által nyilatkozott a kor- és fajszerűség törvénye oly költészet létrehozásában, melynek fő költője Racine s codificatora Boileau.

Úgy ez a költészet, mint minden más a világon, nemcsak oly szünetlen változásnak alávetett elemekből áll, melyek fejlődési törvényeknek felelnek meg, hanem olyanokból is, melyek lényegökben, jellemökben állandóknak, természet szerint valóknak, változatlan okok eredményeinek tekinthetők. A természetes és állandó elemek, okok, törvények kinyomozásával, elkülönítésével, megismerésével nemcsak azt tudjuk meg egyúttal, hogy valamely népnek, kornak, embernek költészetében mi az esetleges és átmenő, hanem azt is, hogy mi a természettel ellenkező. Emezek kiválasztásával viszont rájutunk amazokra. Sohasem szabad elfelednünk, hogy egyes korok divata, akár az egész művelt világra kiterjedő divata, a hagyomány, még nem természet, legalább nem tiszta természet. Ezt a természetet, a költészetnek az ember és az emberi élet természetében fekvő törvényeit keresvén végső föladatunk gyanánt: külsőképen gazdag eredmény előre sem kecsegtet. Talán eljutunk a tíz parancsolatig; de a költői alkotás és alakítás minden mozzanatára kiterjedő, magának változatlan és egyetemes érvényt követelő codexet semmi esetre nem tudunk és nem is akarunk szerkeszteni. A régi poetika törvényhozó volt, mi csak törvénykutatók leszünk.

A mondottak után nem szükséges bővebben magyaráznom, hogy a poetikát nem tartom a költészet iskolájának, tanító mesterének. Lelki adományaink különbözőése ily vállalkozást nem csak haszontalannak, hanem egyenest lehetetlennek itél.

Már Wackernagel idézi irodalmi kézikönyvének *) bevezetésében Plato szavait: «A ki a múzsák örülete nélkül közeledik a költészet kapuihoz, azt híven, hogy pusztá készület által költővé lehet, tökéletlen marad, s az örültek költészete kioltja az eszesekét». Meggyőződése szerint, az új poetikának semmi köze az új *Eddahoz*, mely az énekeseket a dolgok költői körülírására oktatja; semmi köze Harsdörfer *Nürnbergi tölcseréhez*, mely a költés mesterségét hat óra alatt akarja olvasóinak fejébe töltetni. Semmi köze hozzájuk, sem a velők többekévé rokon czélt követő utódaikhoz. Az új poetika nem ezekből fejlődött, hanem egyenes tagadásukúl állott elő. Főczélja, mint minden tudományé, az igazság keresése: megismerése az emberi szellem egy nevezetes életkörének, lényege és fejlődése törvényeiben. E kör, mint már említettem: *az emberi érzés és képzelet, tisztán az emberi érzéshez és képzelethez szólóban*. E körnek sajátosságával kapcsolatos természetesen az a jelentőség is, melylyel tudománya, bölcsellete bír életünkre, világunkra. Nem szolgál a gyakorlati élet haladásának semmiféle eszközével; de érzésünknek többet nyújt a fölsimert igazságok, a kielégített tudás öröménél, midőn nem csak az embert érteti meg velünk, hanem megérteti Shakesperet és Dantet. Ne alacsonyítsuk le tehetségtelen versírók szövetséges társává; ennél több tiszteletet érdemel. Az emberi szellem költői alkotásainak elfogulatlan és mélyökön való megértésére vezet, s ezzel gyarapítja, mélyíti, állandósítja azt a legfelső és legnemesebb élvezetet, melyet ember embernek, ez az egész, napunk körül forgó világ szülötteinek nyújtani képes.

BEÖTHY ZSOLT.

*) *Poetik, Rethorik und Stylistik*. Academische Vorlesungen Willh. Wackernagel, herausgegeben von Ludwig Sieber. Halle, 1873.